KAMUSAL KARAR ALMADA KULLANILAN OYLAMA YÖNTEMLERİ

Araş.Gör. Mustafa ÇELEN*

GİRİŞ

Günümüzdeekonomik yapılar temelde iki kesim halinde incelenmektedir. Bunlardan birincisinin özel kesim oluşturmaktadır. Bu kesimde mal ve hizmet üretimi ve talebi fiyat mekanizması yoluyla belirlenmektedir. Diğerini oluşturan kamu kesimi ekonomisinde ise, hangi malın ne miktarda üretileceği, bu kesimce üretilen mal ve hizmetlerin faydalarının bölünüp pazarlanamaması ve fiyatlandırılamaması sebebiyle fiyat mekanizması yoluyla belirlenememektedir. Kamu kesiminde bu iş, siyasal karar alma mezanizması yardımıyla yerine getirilmektedir. Bireyler kullandıkları oylar vasıtasıyla kamusal mallara olan taleplerini açıklamakta, bütçe uygulamaları yoluyla da bu tencihler hayata geçirilmektedir. Bu bütçe belirlenirken bireylerin tercihleri ile alınacak kararlar arasındaki uyumu sağlayan temel mekanizma oylama yöntemleridir.

İşte bu çalışmanın amacı, kamusal karar alma mekanizmalarında uygulanan oylama yöntemlerini rasyonellik koşulları altında incelemektir. Çalışma iki ana bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde siyasal karar almada oylama yöntemlerini belirleyen faktörler araştırılacak, ikinci bölümde ise, oylama yöntemleri rasyonalite koşulları altında incelenecektir.

1. SİYASAL KARAR ALMADA OYLAMA YÖNTEMLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Siyasal karar almada oylama yöntemlerini belirleyen faktörleri konsensus maliyetleri oluşturur. Çünkü bazı kimseler bu kararlara katlanmak için bazı maliyetler öderken, bazıları da bu kararların alınabilmesi için bazı maliyetleri taşımak zorunda kalırlar. Kamu ekonomisi literatürüne Buchanan ve Tullock tarafından kazandırılan[1] konsensus maliyetleri kavramı temelde iki tür maliyete dayanır. Bunlar dışsal maliyetler (external cost) ve karar alma (decision-making cost) maliyetleridir.

---

* M.Ü., İ.İ.B.F. Maliye Bölümü.

1 James BUCHANAN, Gordon TULLOCK; The Calculus of Constent, The Universitty of Michigan Press, Second Printing, 1965, s.43-97.

1.1. DIŞSAL MALİYETLER

Dışsal maliyetler karar alma sürecinde oylamaya katılan fakat alınan kararı beğenmeyenlerin kararın uygulanmasından dolayı katlanmak zorunda oldukları maliyetleri gösterir. Her politik karar alma sürecinde bütün bireylerin aynı karar çerçevesinde oy birliğine varmaları mümkün olmayabilir. Bunun anlamı siyasal prosedüre içerisinde bazılarının olumsuz yönde oy kullanmalarıdır. Ama karar oy birliği yöntemi haricinde bir yöntem ile alınıyorsa olumsuz yönde oy kullananların bile bu karara uymaları zorunlu olur.

Toplumsal karara katılan bireylerin sayıları ve karar almanın dışsal maliyetleri arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Yani toplumsal karara katılan fertlerin sayıları arttığında karar almanın dışsal maliyeti düşmekte, karar karşıtı oy kullananların sayısı arttıkça dışsal maliyet yükselmektedir. Eğer kararda oy birliği oluşmuş ise, karar almanın dışsal malyeti sıfır olur.

1.2. KARAR ALMA MALİYETİ

Politik Etkileşim sürecinde her politik grubun belli bir konsensuse ulaşabilmesi için bir pazarlık maliyeti (bargaining cost) gerekli olmaktadır. İşte bu pazarlık maliyetlerinin toplamı karar alma maliyetlerini oluşturur. Toplumsal karar almaya katılanların sayısı arttıkça bu fertler arasında bir anlaşma, bir konsensus sağlamanın maliyeti de bununla doğru orantılı olarak artış gösterecektir. Toplumsal karara katılması gereken kişi sayası ne kadar artarsa karar alma maliyeti de o kadar artacaktır. Karar alma maliyetinin en az olduğu durumlar bütün kararların bir tek karar alıcı veya bir diktatör tarafından alındığı durumdur[1]. Karar alma maliyetinin en yüksek olduğu oylama yöntemi ise, tam oy birliği yöntemidir.

Konsensus maliyeti dışsal maliyetler ile karar alma maliyetlerini şekildeki gibi dikey olarak toplanmasından oluşur. Karar almanın rasyonel olabilmesi için en az maliyetle alınması gerekir. Bunun için iki maliyetin tutarını dengeleyerek şekildeki gib maliyetlerin asgari düzeyde olduğu nokta belirlenmeli ve bu noktadaki karar alma yöntemi seçilmelidir.

---

1 Wayland D. GARDNER; Government Finance, Prentice-Hall Inc, New Jersey, 1978, s.31.

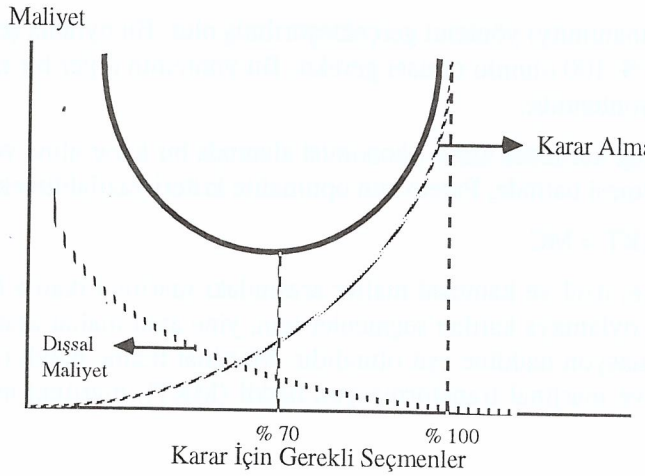

2. OYLAMA YÖNTEMLERİ

Toplumsal karar alma sürecinde rasyonel karar alabilmek için çeşitli oylama yöntemleri kullanılmaktadır. Biz bu bölümde oylama yöntemlerini üç ana başlık altında inceleyeceğiz. Bunlar, oy birliği yöntemi, çoğunluk oylaması yöntemi ve rasyonelliği sağlayan oylama yöntemleridir.

2.1. OYBİRLİĞİ YÖNTEMİ

Kamu ekonomisinde kamusal mal arzının belirlenmesinde temel endişe kamusal mallara olan talebin yeknesaklığı üzerinde toplanır. Yeknesak olan talebin göstergesi bu malı talep eden bireylerin, o malın talebi konusunda % 100 fikir birliğinde bulunmalarıdır. Kamusal mallara olan talep siyasi karar alma mekanizması yardımıyla bütçe tercihleri şeklinde meydana gelir. Bütçe tercihlerinin belirlenmesinde hiç kimseyi dışarda bırakmayacak şekilde herkesin aynı yönde tercih belirttiği yönteme oy birliği yöntemi denilmektedir. Genel denge analizinde ekonominin özel kesimi tem rekabet piyasaları yoluyla nasıl Pareto etkinlik noktasını yakalıyor ise, bu analiz içerisinde kamu ekonomisinde tam rekabet şartlarını yakalayabilmesinin yolu kamusal kollektif kararlarda oy birliği kurallarının uygulanmasıdır.

Biz bu bölümde oy birliği (unanimity) yöntemini iki ana başlık altında incelemeye çalışacağız. Bu yöntemler tam oybirliği yöntemi ve yaklaşık oy birliği yöntemidir.

2.1.1. TAM OY BİRLİĞİ YÖNTEMİ

Siyasi karar alma sürecine katılan bütün bireylerin hiç bir birey bu kararın karşısında ve dışında kalmaması şartıyla aynı yönde oy kullandıklarında tam oy

birliği (complete unanimity) yöntemi gerçekleştirilmiş olur. Bu oylama şeklinde kullanılan oyların % 100 olumlu olması gerekir. Bu yöntemin diğer bir ismi de mutlak oy birliği yöntemidir.

Tam oy birliği kuralının kamu ekonomisi alanında bir karar alma yöntemi olarak kullanılabilmesi halinde, Pareto'nun optimalite kriteri yazılabilmektedir.

$$\sum MRS = MRT = MC$$

Eşitliğe göre; özel ve kamusal mallar arasındaki marjinal ikame hadleri toplamı ($\sum MRS$), oylamaya katılan seçmenler için, yine aynı mallar arasındaki marjinal transformasyon haddine eşit olmalıdır. Marjinal ikame haddi (MRS), marjinal faydayı ve marjinal transformasyon haddi (MRT), marjinal maliyeti göterdiğinden,

$$MB = MC$$

eşitliği yazılabilir. Bu son eşitliğe göre tam oy birliği kuralına uygun olarak kollektif kararların eşitliği yazılabilir. Bu son eşitliğe göre tam oy birliği kuralına uygun olarak kollektif kararların alınması halinde, kamusal mallarla ilgili olarak, seçmenlerin marjinal faydalarının toplamı ile kamusal malın marjinal maliyeti birbirine eşit olamamaktadır. Bu ilişkiyi şu şekilde yorumlamak mümkündür. Seçmenlerin marjinal faydalarının (MB) toplamı, kamusal malın marjinal maliyetine eşit olması halinde, fertler gönüllü olarak kamusal malın maliyetine katılmaktadır. Bu nedenle, tam oy birliği kuralına göre karar alınması halinde, seçmenlerin bedava yararlanma motivasyonları (free rider) ile hareket etmeleri önlenmektedir. Böylece, Buchanan'ın da söylediği gibi, tam oy birliği kuralı Pareto optimalitesi kriterinin siyasal karşılığı olmaktadır. Öte yandan, bu kurala uygun olarak karar alınabilmesi halinde, azınlıkta kalma sorunu da ortadan kaldırılmaktadır. Çünkü oylamaya katılanların % 100'nün aynı yönde oy kullanmaları halinde, hiç bir kimse azınlıkta kalmamaktadır[1].

Tam oy birliği yöntemi oy birliği yöntemleri içerisinde Pareto optimalitesinin tam anlamı ile sağlandığı yöntemdir. Bu yöntemin diğer bir yönü de oy birliği yöntemi ile karar almanın çok zor olması nedeniyle karar alıcılara çok yüksek maliyetler yüklemesidir. Diğer bir deyişle, kollektif hareket etmenin dışsal maliyetini sıfıra düşürmek için çok yüksek fiyatlar yapılabilmektedir. Böyle durumlarda belli bir kararın çıkmasını çok isteyen bireyler bu kararın karşısında olanların oyunu satın alma yoluna gidebilmektedirler. Sonuç olarak bu insanlara dışsal maliyet ödemek zorunda kalmaktadırlar. Bu maliyet veya rüşvet (bribes) parasal bir değer şeklinde olabileceği gibi başka bir oylama için

---

1 Orhan ŞENER; Kollektif Karar Mekanizması, Bursa, 1980, s.66-67.

pozitif oy garantisi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. İşte yönetici mecliste milletvekillerince yapılan bu oy ticareti log-rolling olarak adlandırılmaktadır[1].

Tam oy birliği kuralınca alınan kararların yeknesaklığı sebebiyle seçim pradoksu ile karşılaşılmaz. Bunu bir örnekle ve şekille açıklamak gerekirse X, Y, Z diye üç tane seçmenin olduğunu açık bütçe, denk bütçe ve fazla bütçe şeklinde üç ayrı bütçe politikası arasında bir tercihte bulunma zorunluluğunda olduğunu varsayalım. Doğaldır ki açık bütçe (hele bir de bu borçlanma ile finanse ediliyorsa) politikası seçmenler için daha fazla mal ve hizmet anlamına geldiğinden en çok tercih edilen bütçe politikası olacaktır. İkinci derecede tercihler ise, yine bütün seçmenler için denk bütçe politikası üzerinde olacaktır. Bütçe fazlası politikası ise, bütün seçmenler için daha fazla vergi daha az kamu hizmeti anlamına geldiğinden dolayı hem X hem de Y ve Z tarafından en son tercih edilen politikayı oluşturacaktır. Seçmenlerin belirli bütçe politikalarına karşı bu şekilde tercihlerini sıralamaları yoluyla elde edilen kollektif kararı şekil yardımıyla ifade etmek gerekirse aşağıdaki şekil elde edilecektir[2].

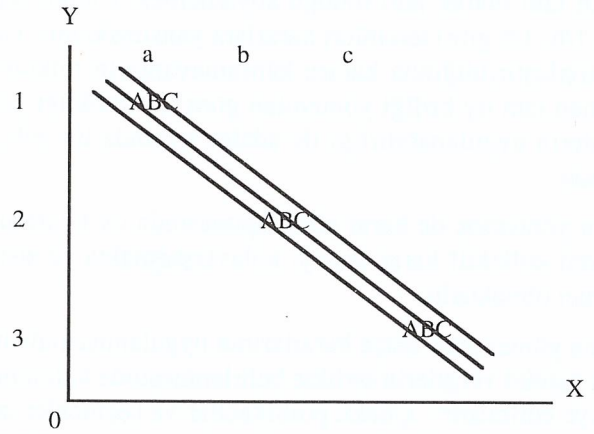

Şekilden de anlaşılacağı gibi seçmenlerin bütçe politikalarına karşı tercihlerini gösteren bütün seçmenlerin aynı politikaları tercih ettiklerinden dolayı düz bir doğru şeklinde tezahür etmiştir. Aynı zamanda bu doğru tek zirveli bir yapı göstermektedir. Bu tercihler arasında tam bir tutarlılığında göstergesidir.

---

1 David N. Hyman; The Economics of Government Activity, Halt Rinehart and Winston Inc., s.106.

2 ŞENER, a.g.e. s.68.

2.1.2. YAKLAŞIK OY BİRLİĞİ YÖNTEMİ

Tam oy birliği yönteminin uygulanması bütün seçmenlerin aynı karar üzerinde anlaşmaları zorunluluğunu beraberinde getirdiğinden dolayı, karar alma sürecinde bazı güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bu güçlükleri bertaraf etmek için uygulanan diğer bir yöntem ise, yaklaşık oy birliği (apporaximate unanimity) yöntemidir. Bu yöntemin diğer bir ismi ise, nisbi oybirliği (relative unanimity) yöntemidir. Bu yöntemde karar alınabilmesi için oylamaya katılan seçmenlerin 9/10, 5/6, 4/5 gibi büyük bir çoğunluğunun aynı yönde oy kullanması gerekmektedir.

Yaklaşık oy birliği yönteminde prosedür daha hızlı işlemektedir. Çünkü oy birliği kuralında sadece bir oy bile karar almayı engelleyip önemli kararların gecikmesine neden olabilmektedir. Diğer taraftan tam oybirliği yönteminde istismarlar meydana gelmektedir. Yaklaşık oy birliği yöntemi böyle uç seçmenleri bertaraf edip kararın alınabilmesine imkan vermektedir. Ancak bu yöntemle alınan kararların tam olarak adil olduğu söylenemez. Çünkü seçmenlerin bir kısmının (1/10, 1/6, 1/5 gibi) tercihleri kararlara yansımaktadır. Gerçi çoğunluk oylaması ile karşılaştırıldığında karara katılamayanların miktarı daha az görünmesine rağmen tam oy birliği yöntemine göre bir eksikliği göstermektedir. Burada yöntemlerin uygulanabilirliği ile adalet arasında bir çelişki (trade off) göze çarpmaktadır.

Ayrıca bu yöntemde de karar alma aşamasında oy ticaretinden bahsedilebilir. Oy ticareti kollektif karar almayı kolaylaştırmakta ve sistemin hızlı işlemesine yardımcı olmaktadır.

Bu oylama yönteminin bütçe kararlarının uygulanmasında harcama ve bu harcamalar için gerekli vergilerin birlikte belirlenmesinde kullanılması Wicksell tarafından tavsiye edilmiştir[1]. Çünkü politikacılar ve seçmenler arasında bir çıkar değişimi ilişkisi vardır. Siyasi yapı içerisinde seçmenler ödedikleri vergiye nazaran kamu harcamalarından elde edecekleri faydayı maksimize etmeye çalışırlar. Politikacılar tekrar seçilebilmek için seçmenlerden alacakları oyları ençoklamayı amaç edinirler. Bunun yolu ise, politikacıların vergileri artırmadan kamu harcamalarını artırması şeklinde meydana gelir. Bu artışın sınırı hükümetin kamu harcamalarındaki marjinal artış sonucu kaybedeceği oya eşit olduğu yerde belirlenir[2]. Wicksell'in yaklaşık oy birliği yöntemini önermesindeki amaç bütçeleme kararlarının sağlıklı alınabilmesi ve politik karar alıcılar arasındaki den-

---

1 Knut WICKSELL; "A New Principle of Just Taxation", Classics in the Theory of Public Finance, Edited Richard Musgrave and Alan Peacock, Mac Millan Company, New York, 1958, s.91-93.

genin daha iyi kurulup Pareto optimalitesine yaklaşılabilmesi için ikinci en eyi karar alma yöntemi olmasıdır.

2.2. ÇOĞĞUNLUK YÖNTEMİ

Oy birliği yöntemleri yoluyla her zaman kollektif karar almanın gerçekleşmemesi nedeniyle veya alınan kararların karar alma maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle genellikle çoğunluk yöntemi (majority) kullanılmaktadır. Çoğunluk yöntemine göre karar almak için oylamaya katılanlar içerisinde diğerine nazaran en az bir fazla oy almak gerekecektir. Bu yöntemi uygulamanın temel nedeni kolay ve hızlı olarak kollektif karar almaya imkan vermesidir. Ama bunun bazı açmazları da vardır. Bunlar oylamaya katılan bütün seçmenlerin tercihlerini yansıtmakta acız kalması ve kamu kesiminde etkinlikten uzaklaşmayı meydana getirmesidir.

Çoğunluk kuralının temelinde üç çeşit uygulama şekli mevcuttur. Bunlar; kaliteli (mevsuf) çoğunluk, nisbi çoğunluk ve mutlak çoğunluk yöntemidir.

2.2.1. KALİTELİ ÇOĞUNLUK YÖNTEMİ

Çoğunluk yöntemleri içarisinde alınan kararların pareto etkinliğe en yaklaştığı karar alma yöntemi kaliteli çoğunluk (qualified majority) dir. Bu yönteme göre karar alınabilmesi için oylamaya katılanların 3/4 ya da 2/3 gibi önemli bir kesimin oyunu almak gerekmektedir. Ancak çoğunluk yöntemleri içerisinde önemli bazı kararlarda bu yönteme başvurulmaktadır. Örnek vermek gerekirse Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı seçimlerinin ilk üç turunda ve Anayasa değişikliklerinde bu yönteme göre karar alınmaktadır. Ayrıca bu yöntemde diğer çoğunluk yöntemlerine nazaran daha az seçmenin tercihleri dışarıda tutulmaktadır.

2.2.2. NİSBİ ÇOĞUNLUK YÖNTEMİ

Bu yöntemde kollektif karar almaya katılan seçmenlerin verdikleri oylak birbirlerine oranlanarak bir karşılaştırmaya tabi tutulur. Bu karşılaştırma sonucu en yüksek oranda oyu alan karar uygulamaya konulur. Bir örnek vermek gerekirse 100 milletvekilinden oluşan bir mecliste alternatif yatırım politikalarında okul yapımı yatırımı 40 oy, yol yapımı yatırımı 30 oy, hastane yapımı yatırımı 20 oy almıştır. Bu politikaları birbirlerine orantıları ise, okul yatırımı 4/10, yol yatırımı 3/10, hastane yatırımı 2/10 şekline gelecektir. Bu durumda oylamaya katılanların 6/10'unun tercihleri dikkate alınmamış olacaktır. Ama karar alma

---

2 Anthony DOWNS; An Economic Theory of Democracy, Harper and Row Publication, New York, 1957, s.49-50.

hızlı ve kolay gerçekleşebilecektir. Karar almadaki bu kolaylığı sağlamak nedeniyle alınan kararlar geri kalan çoğunluğun kararına aykırı olabilecektir. Bu nedenle kaynak dağılımında etkinlikten sapmalar meydana gelmektedir. Nisbi çoğunluk (relative majority) yönteminin temel açmazı buradadır.

2.2.3. BASİT ÇOĞUNLUK YÖNTEMİ

Bu yönteme göre karar alınırken oylamaya katılanların yarısının bir fazlasının olumlu oy vermesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle oylamaya katılanların yarımdan bir eksik (N/2-1) oy alan alternatif seçilememesi gibi bir durum söz konusudur. Bunun için çoğunluk oylama yöntemleri arasında en adaletsiz yöntem basit çoğunluk (simple majority) yöntemidir.

Amerikan kongresinde ve diğer yasa koyucu güce sahip meclislerde anayasa değişiklikleri veya devlet başkanının yüce divana sevkedilmesi gibi önemli kararlar dışındaki diğer kararlar basit çoğunluk yöntemi ile alınmaktadır. Mali konulardaki (vergi ve harcama) kararlarda da genellikle basit çoğunluk yöntemi kullanılmaktadır[1].

Basit çoğunluk yönteminin uygulanması sırasında, tercihi medyan durumda olan seçmen, politikacı ve parti, alınacak kollektif karar üzerinde etkili olmaktadır. Basit çoğunluk yönteminin bu özelliği, sayıları az olan seçmen ve politikacıların oylarına ağırlık kazandırdığı halde, çoğunlukta kalanların etkin bir şekilde tercihlerin açaklayamamalarına yol açmaktadır. Durumu aşağıdaki şekil yardımıyla açıklamak mümkündür. Şekle göre; A partisi büyük bir tip bütçe, B partisi orta tip bir bütçe ve C partisi ise, küçük bir bütçe için oylarını kullanmaktadır. Partilerin talep eğrileri ise, sırasıyla AA, BB ve CC eğrileri ile gösterilmektedir. Toplam bütçe gelirlerini gösteren T doğrusu ile partilerin talep eğrilerinin kesim noktaları, programlarını gerçekleştirmek için tercih ettikleri kamu harcamalarını veya elde etmek istedikleri bütçe ödeneklerini göstermektedir[2].

---

1 Richard MUSGRAVE, Peggy MUSGRAVE; Public Finance in the Theory and Practice, Fourt Edition, McGraw-Hill Publications, New York, 1989, s.104.

2 ŞENER, a.g.e. s.73.

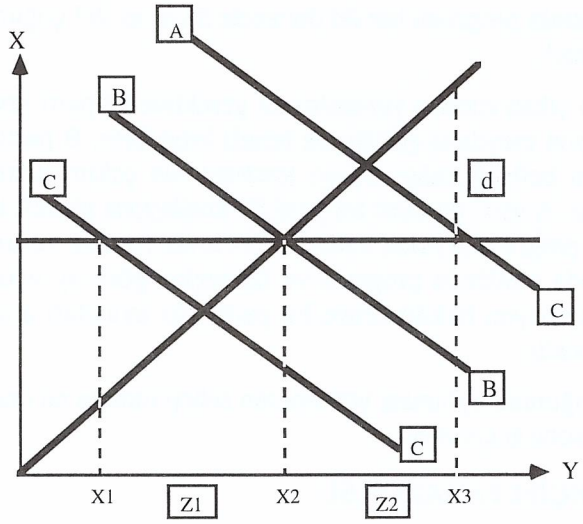

Yukarıdaki şekle göre C partisi X1; B partisi (medyan parti) X2 ve A partisi ise, X3 seviyesindeki kamu harcamalarının yapılmasını istemektedir. X eksenindeki Z1, C'nin bütçede razı olabileceği en fazla artış seviyesini veya B'nin razı olabileceği azalışın maksimum seviyesini göstermektedir. Yine aynı eksen üzerindeki Z2 noktası, B'nin razı olabileceği artışın sınırını veya A'nın bütçedeki azaltılma sırasında razı olabileceği harcamanın sınırını göstermektedir. Ancak, kollektif karar alma sırasında kendi tercihlerinin kazanmasını sağlamak için, diğer partilerinde tercihlerini gözönünde bulundurmak zorunluluğu nedeniyle, partilerin razı olabilecekleri yukarıdaki sınırlar sağa ve sola doğru genişlemektedir. Bu nedenle, A ve B partileri Z1'in sağında kalan harcama miktarlarını tercih ederlerken; C ve B Z2'nin solunda kalan harcama miktarını kabul etmektedir. Böylece X1 ile X2 arasındaki bir harcama programı oylamaya konulduğunda C ve B'nin oyunu aldığından, 2/3 çoğunlukla kazanmaktadır. Aynı şekilde, X2 ile X3 arasında yer alan bir harcama programı oylama konulduğunda, B ve A'nın olumlu oyları aldığından, 2 7 3 çoğunluğunu sağlamaktadır. Buna karşılık, ekstrem tercihleri gösteren harcama programları ise, hiç bir zaman seçilememektedir. Şekle göre, X1'in solundaki harcama programı yalnız C tarafından X3'ün sağında kalan programlar ise, sadece X1 ile X3 sınırları arasında yer alan harcama programlarının kazanma şansı vardır. Extrem uçlar arasında yer alan B partisinin X2 programı, hem A hem de B tarafından desteklendiğinden seçilmektedir. Çünkü, en az olasılıkla X2'nin sağında kalan alan tarafından desteklendiğinden seçilmektedir. Çünkü, en az olasılıkla X2'nin sağında kalan alan A ve soluda kalan alan ise B tarafından desteklendi-

ğinden, B partisinin programı her iki durumda da en az 2/3 çoğunluk oyunu olarak seçilmektedir[1].

Şekilden çıkan sonucu yorumlamak gerekirse üç parti arasındaki bu durum bir koalisyon meydana getirilerek tutarlı kılınabilir. B partisi medyan seçmenin tercihini belirttiğinden dolayı koalisyonun çekim merkezini bu parti oluşturmaktadır. A ve C partileri bu parti ile koalisyona gitmek isteyecekler, bu nedenle kendi programlarından belli oranda taviz vermek zorunda kalacaklardır. Bu durumda partilerin program ve ilkelerine göre oy veren seçmenlerin tercihleriyle koalisyon hükümetinde bu partilerin icraatları arasında sapmalar meydana gelecektir.

Şimdi çoğunluk oylaması yönteminin sebep olduğu en önemli sorun olan seçim paradoksuna geçiyoruz.

2.2.4. SEÇİM PARADOKSU

Demokratik politik süreçte bireylerin çoğunluk oylaması vasıtasıyla tercihlerini belirtmesinde bazı problemler meydana gelebilmektedir. Arrow'un çalışmaları, temel karar alma biriminin birey olduğu ve her karar biriminin diğer bireylerden tamamen bağımsız olarak kendi tercih setini oluşturduğu demokratik toplumda, aşağıda sıralanan ön koşullar altında, bireylerin tercihleri ile tutarlı bir toplumsal tercih fonksiyonunun olmadığını kanıtlamıştır. Bu koşullar şunlardır[2].

A. Tamlık ve geçişlilik (Completeness ad transitivity)

B. Evrensellik (Universality)

C. Pareto tutarlılık (Pareto Consistency)

D. Diktatörlük olmaması (Non-dictatorship)

E. İlişkisi olmayan alternatiflerin kullanılması (Independence of irrelevant alternatives)

Çoğunluk paradoksunun teorisinde belirtilen varsayımları üç partili ve üç tercihli bir örnekte müşahhaslaştırırsak şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Oylamada üç oy veren parti olmalıdır

2. a, b, c diye en azından üç alternatif olmalıdır.

3. Oylamada üç alternatiften sadece ikisi arasında seçim yapılmalıdır.

---

1 ŞENER, a.g.e. s.75.

2 Michael VESETH, Public Finance, A Prentice-Hall Company, Virginia, 1984, s.107.

4. Oy verenlerin alternatifleri sıralaması ile oylama sonucu toplumsal karar sıralaması rasyonel olmalıdır.

Şöyle ki, a, b, c diye üç alternatif teklif düşünelim, oy veren herhangi bir kişi a'yı, b'ye, b'yi de c'ye tercih ediyorsa, rasyonel bir kişi olarak a ile c arasında bir tercih yapmak icap ederse a'yı c'ye tercih etmelidir.

a > b ve b > c ise, a > c olmalıdır.

Bu ferdi sıralamanın yanında genel karar olarak aynı şekilde rasyonel bir sıralama yapılmalıdır.

5. Sosyal sıralama ferdi sıralamanın tersi olmamalıdır.

Arrow, bu ön şartların yerine getirilemeyeceğini ve çoğunluk kuralı uygulaması halinde sosyal sıralamanın rasyonel olmayacağını belirtmiştir. Buna Arrow Paradoksu ya da İmkansızlık Teoremi adı verilir[1].

Şöyle bir örnek konuyu aydınlatabilir. Bir ülkede Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldığını düşünelim. Seçime üç seçmen (parti) katılmaktadır. Üç tane de başkan adayı vardır. Seçmenlerin ve başkan adaylarının adları ile seçmenlerin adaylar arasındaki sıralaması şöyledir:

SEÇMENLER	I. TERCİH	II. TERCİH	III. TERCİH
A	X	Y	Z
B	Z	X	Y
C	Y	Z	X

A, B ve C adlı seçmenlerin, varsayımımız gereği adayları ikişer ikişer karşılaştırdıklarını düşünelim. Bir başka deyimle önce (X) isimli aday seçimden çekilmekte ve seçmenler Y ile Z adlı adaylar arasında tercih yapmaktadır. Bu durumda seçmen A, Y adayını seçmen B, Z adayını seçmen C'de Y adayını seçer sonuç Y iki oy Z bir aldığından Y ve Z arasındaki toplumsal karar Y'nin kazanması sonucunu doğurur. Bir başka deyişle toplum Y adayını Z'ye tercih etmiştir.

İkinci olarak Y'nin seçimden çekildiğini düşünür ve aynı şekilde oyları toplarsak toplumsal yönden Z adayının X'e tercih edildiğini buluruz. Bu iki tercihin sonucu olarak, Y, Z'ye üstün kabul edildiğinde, Z adayı da X'den üstün olduğuna göre X ve Y arasındaki seçimi Y'nin kazanması gerekir. Halbuki oy-

---

[1] Ömer Faruk BATIREL, Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, İkinci Baskı, İstanbul 1979, s.54.

lama yapınca sonuç tersine çıkmaktadır. Kazanan X olmaktadır. Bu ferdi tercih sıralaması ile tutarlı değildir. İşte buna Arrow çıkmazı adı verilir.

Bunun sebebi acaba nedir? Bunu izah etmek için başkan adaylarının eğilimlerini vereceğiz. Farzedelim ki, X adlı aday aşırı radikal, Z adlı aday aşırı muhafazakar, Y adlı aday da ılımlı bir kişidir. Yukarıdaki örnekte sosyal sıralamanın rasyonel olmamasına sebep olan B, adlı seçmendir. Zira, B, adaylar arasında tercih yaparken iki aşırıyı başa ılımlıyı sona almıştır. Kendisi müfrit bir kişidir. Nitekim onun tercilerini ılımlı adayı ikinci tercih olarak değiştirirsek sosyal tercihte rasyonel olur. Daha teknik bir deyimle seçmenler arasında çok zirveli (mültiple peaked tercihleri olan kişiler bu çoğunluk kuralının ferdi tercihlerini rasyonel tercih haline getirmesine önlemektedir. Aşağıdaki grafikte B seçmenin tercihlerini iki zirveli olduğu görülmektedir.

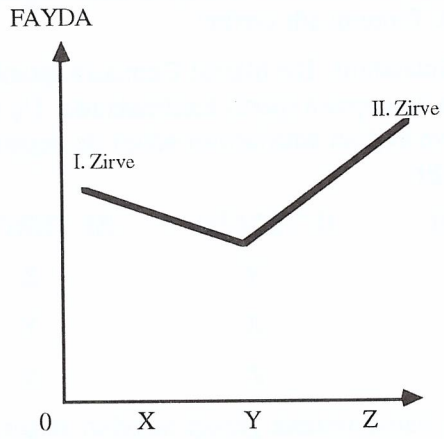

Toplum üyelerinin tercihleri tek zirveli ise, ılımlı aday kazanır. Ancak Arrow4a göre ferrtler genellikle çok zirveli tercihlere sahip olduğundan toplumsal kararlar ferdi tercihlerle tutarsız olur. İkidan fazla partinin olduğu Batı Avrupa ülkelerinde bu tutarsızlığın ortadan kalktığı belirtilmektedir[1].

2.3. KOLLEKTİF RASYONELLİĞI SAĞLAYACAK OYLAMA YÖNTEMLERİ

Çoğunluk oylaması uygulandığın karar alma yöntemlerinde çıkabilecek aksaklıkları en aza indirmek azınlıkta kalanların tercihlerini de politik arenaya yansıtabilmek için seçmenlerin birden fazla oy kullanmaları ve böylelikle kollektif rasyonelliğin sağlanması söz konusu olabilmektedir. Bu şekilde rasyonel-

---

1 BATIREL, a.g.e. s.56.

liği sağlayan temelde iki oylama şeklinden söz edilebilir.Bu yöntemler, çok oy yöntemi ve puan verme yöntemidir.

2.3.1. ÇOK OY YÖNTEMİ

Bu yöntem temelde seçmenlerin tercih yapacakları seçenek sayısına bağlı olarak birden fazla oy kullanması esasına dayanır. Seçmenlerin kullanacakları oy sayıları tercih sayılarınca belirlenir. Şöyle ki seçmenlerin dört ayrı politika seçenekleri arasında tercih yapacaklar ise, bu seçeneklerin aritmatik toplamı kullanacakları toplam oy sayısını verir. Yani; (4+3+2+1)= 10 sayısı bizim için bir seçmenin kullanacağı toplam oy miktarını gösterir.

Çok oy yönteminde (plurality voting) seçmenler ellerindeki oyları tercih ettikleri seçeneklere verdikleri önem sırasına göre dağıtırlar. Bu dağıtma işlemi de keyfi bir şekilde cereyan etmez. Yani seçmenler bütün oylarını bir veya birkaç seçeneğe dağıtıp diğerlerine hiç oy vermemezlikte bulunamazlar. Diğer bir deyişle birbirine eşit olmamak şartıyla her seçeneğe oylarını dağıtmak zorundadırlar. Aşağıdaki örnekte bu görülmektedir.

A seçeneği	4 oy
B seçeneği	2 oy
C seçeneği	1 oy
D seçeneği	3 oy
TOPLAM	10 oy

Oylamaya katılanlardan hepsi verdikleri ağırlığa bağlı oy kullandıklarında ortaya çıkacak tablo içerisinde en fazla oyu alan seçenek seçilmiş olacaktır. Aşağıdaki örnek çok oy yöntemi ile üç ayrı seçmenin dört ayrı seçenek arasında yaptığı tercihleri göstermektedir.

SEÇMENLER				
SEÇENEKLER	X	Y	Z	TOPLAM
A Seçeneği	4	3	1	8
B Seçeneği	2	4	2	8
C Seçeneği	1	1	3	4
D Seçeneği	3	2	4	9

Bu örnekten çıkan sonuç en çok oyu alan D seçeneğinin seçilmesidir.

Çok oy yönteminin temel mantığını şöyle açıklayabiliriz: Eğer herbir seçmen kendi sıralama derecesiden bir derece daha yukarı doğru çıktığında eşit dozda yarar elde ederse, ve bu fayda dozları bütün seçmenler arasında aynı ise, en fazla toplam skoru elde eden seçenek en fazla toplam faydayı sağlayan alternatifi oluşturur. Bu hesaplama biçimine dayanılarak çok oy oylamasının bize optimal çözümü verdiği söylenebilir. Çoğunluğu oluşturan grupta yer alan herkesin eşit yarar sağladığını ileri süren çoğunluk yönteminden böyle bir değerleme biçimi oldukça farklı olmaktadır. Ancak sorun hangi oylama sisteminin kişisel tercihlerin temel özelliklerini daha iyi yansıttığı ile ilgili bulunmaktadır. Çok oy oylamasında azınlıkta kalanlara önem verilmekte olup, çeşitli seçmenlerin tercih yapıları bütünü ile gözönünde bulundurulmaktadır. Bu niteliklerden hiçbirisi çoğunluk kuralı için sözkonusu değildir. Bu nedenlerle çok oy yöntemi kişisel tercihlerin açıklanmasına çoğunluk kuralından daha fazla önem vermektedir[1].

2.3.2. NOKTA OYLAMASI YÖNTEMİ

Karar alma periyodunda kollektif rasyonelliğe en çok yaklaşılan yöntem nokta oylaması (point voting) yöntemidir. Bu yöntemde yine seçmenler tercihlerinin ağırlıklarına göre ellerindeki nokta şeklindeki puanları dağıtmaktadırlar. Bu şekli ile nokta oylaması yöntemi çok oy yöntemine benzemektedir. Ancak buradaki fark nokta oylamasının çok oy yöntemine göre ağırlık oranlarını daha iyi yansıtmaya imkan vermasidir. Bu yöntemde seçmenlerin ellerine belirli sayıda puan verilmekte ve puanları istedikleri gibi dağıtmaları istenmektedir. Oylama sonunda her seçenek için dağıtılan puanlar toplanmakta en fazla puanı alan seçenek seçimi kazanmaktadır.

Bu yöntemi bir örnekle açıklamak istersek, A, B, C diye üç seçmenin olduğunu ve bu seçmenlerin herbirinin eline 50 tane puan verildiğini düşünelim. Seçmenler bu puanları X,Y,Z diye üç politika seçeneği arasında tercih yapmak için kullanacaklardır[2].

---

1 Richard MUSGRAVE, Kamu Maliyesi Teorisi, Çev. Orhan ŞENER, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987, s.178.

2 Bernard P. HERBER, Modern Public Fi[illegible]ıce, Fourth Edition, Richard Iwın Inc., Illinois, 1979, s.75.

SEÇMENLER	POLİTİKALAR		
	X	Y	Z
A	35	10	5
B	5	25	20
C	20	5	25
TOPLAM	60	40	50

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi X politikası 60 oy, Y politikası 40 oy, Z politikası 50 oy almıştır. Sonuç olarak ise en fazla oyu alan X politikası seçilmektedir. Ama bazen nokta oylaması yöntemi ile karar alınamaması da söz konusu olmaktadır. aBu durum bütün politika seçeneklerinin aynı sayıda oy aldığında meydana gelmektedir. Bizim örneğimizde de her üç politika 50 puan alsaydı böyle bir durum söz konusu olabilecekti.

Tercihlere verilen ağırlıkları daha iyi yansıtması nedeniyle, nokta oylaması ile kollektif karar almada rasyonellik daha iyi bir şekilde sağlanmaktadır. bu nedenle, azınlıkta kalanların sayıları minumum seviyeye indirilmekte olup, bunların tercihlerini açıklayamamaları gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Bütün bu üstünlüklerine karşılık, bu yönteminde bazı zayıf yönleri olduğu söylenebilir. Çünkü, seçmen ve politikacılardan bir kısmı, tercih ettikleri alternatifin kazanmasını sağlamak için, bütün puanları aynı politikaya tahsis edebilmektedirler. Bu şekilde stratejik davranarak, diğerlerinin puanlarını tercihlerinin ağırlığına göre tahsis edilmesi önlenebilmektedir. Ancak, stratejik davranarak gerçek tercihlerin açıklanmaması, kollektif karar alma sırasında kullanılan bütün oylama yöntemleri için de geçerlidir[1].

SONUÇ

Karar alma yöntemleri arasındaki seçimi etkileyen temel faktörler dışsal maliyetler ve karar alma maliyetleridir. Dışsal maliyetler kararı beğenmeyenlerin kararın uygulanmasından dolayı katlandıkları maliyetlerdir. Karar alma maliyetleri ise, belli bir kamusal karar alınırken karar veren birimleri uyumlaştırmak için gerekli olan maliyetlerdir. Bu iki maliyetin karşılıklı etkileşimi sonucu konsensus maliyetini buluruz. Bu bize aynı zamanda optimal oylama yöntemini de verir.

Oylama yöntemleri arasında dışsal maliyetin en az (hatta sıfır) olduğu yöntem genelde oy birliği yöntemi, özelde tam oy birliği yöntemidir. Burada

---

[1] ŞENER, a.g.e. s.84.

dışsal maliyet sıfır olurken karar alma maliyeti en yüksek değerine ulaşmaktadır. Aynı zamanda bu yöntemde Pareto etkinlik noktasına en çok yaklaşılabilmektedir. (Hatta ulaşılabilmektedir). Oy birliği yöntemleri içerisinde uygulanabilirliği en yüksek olan yöntem ise, yaklaşık oy birliği yöntemidir.

Diğer bir oylama yöntemi ise, çoğunluk oylamasıdır. Bu oylama yönteminde oy birliği yöntemine göre Pareto etkinlikten uzaklaşırken karar alma maliyeti bakımından katlanılabilir bir durum söz konusudur. Çoğunluk oylaması yöntemini üç alt başlıkta inceleyebiliriz. Bunlar Pareto etkinlik bakımından en etkinden en etkisize doğru sıralarsak kaliteli çoğunluk yöntemi, yüksek olandan en düşük olana doğru bir sıralamadır. Konsensus maliyetleri ve uygulanabilirlik oranı bakımından oylama yöntemleri arasında en çok kullanılan yöntem çoğunluk yöndemidir. Ne var ki, belli varsayımlar altında çoğunluk yöntemi uygulanması halinde ferdi tercihlerle toplumsal tercihlerin tutarlı olmayacağı bir durum ortaya çıkmaktadır. Maliye teorisi literatüründe bunun ismi Arrow imkansızlık teoremidir.

Yine kendileride çcğunluk yöntem olup yaptığımız çalışmada rasyonelliği sağlayan oylama yöntemleri başlığı altında incelediğimiz iki oylama yönteminden söz edilebilir. Bunlar; çok oy yöntemi (çokluk oylaması) ve nokta oylama (puan verme) yöntemidir. Bu yöntemlerde seçmenlerin birden fazla oy kullanma imkanı olduklarından dolayı tercihlerinin ağırlıklarını daha iyi yansıtabilmektedir. Böylelikle azınlıkta kalanların sayıları minimum seviyeye indirilebilmekte ve dışsal maliyetler düşürülebilmektedir. Çok oy yöntemi ve nokta oylama yöntemi arasında tercihler verilen ağırlığı en iyi yansıtması nedeniyle nokta oylaması yöntemi kollektif karar almada rasyonelliği daha iyi sağlamaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

BATIREL, Ömer Faruk; Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, İkinci Baskı, İstanbul 1979.

BUCHANAN, James, Gordon TULLOCK; The Calculus of Constent, The Universitty of Michigan Press, Second Printing, 1965.

DOWNS, Anthony ; An Economic Theory of Democracy, Harper and Row Publication, New York, 1957.

GARDNER, Wayland D. ; Government Finance, Prentice-Hall Inc, New Jersey, 1978.

HERBER, Bernard P. , Modern Public Finance, Fourth Edition, Richard Iwın Inc., Illinois, 1979.

HYMAN, David N. ; The Economics of Government Activity, Halt Rinehart and Winston Inc.

MUSGRAVE, Richard; Kamu Maliyesi Teorisi, Çev. Orhan ŞENER, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987.

MUSGRAVE, Richard-Peggy MUSGRAVE; Public Finance in the Theory and Practice, Fourt Edition, McGraw-Hill Publications, New York, 1989.

ŞENER, Orhan ; Kollektif Karar Mekanizması, Bursa, 1980, s.66-67.

VESETH, Michael; Public Finance, A Prentice-Hall Company, Virginia, 1984.
WICKSELL, Knut ; "A New Principle of Just Taxation", Classics in the Theory of Public Finance, Edited Richard Musgrave and Alan Peacock, Mac Millan Company, New York, 1958.